

राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० आणि राज्यशास्त्र शिक्षण: समावेश आणि नवोपक्रम

डॉ. कोकिला पी. पाटील, असोसिएट प्रोफेसर- राज्यशास्त्र, ग्रामविकास संस्थेचे कला महाविद्यालय,
बामखेडा, त. त. बामखेडा, ता. शहादा, जि. नंदुरबार

प्रास्ताविक:

उच्च शिक्षणात राज्यशास्त्र शिक्षणाची भूमिका महत्त्वपूर्ण समजली जाते कारण त्याद्वारे विद्यार्थ्यांना शासन राजकारण आणि सत्तेच्या गतिशीलतेची गुंतागुंत समजून घेण्यास सक्षम करते. याशिवाय त्या माध्यमातून विद्यार्थ्यांना टीकात्मक विचारसरणी विश्लेषणात्मक आणि समस्या सोडवण्याची कौशल्य विकसित करण्यास देखील मदत होते, माहितीपूर्ण निर्णय घेण्याची आणि लोकशाही प्रक्रियेत सहभाग होण्यासाठी सुद्धा या बाबी आवश्यक मानल्या जातात असे केर 2015 मध्ये आपल्या एका ग्रंथात लिहितो. राज्यशास्त्राचा अभ्यास करून विद्यार्थ्यांना सरकार, राजकीय संस्थांचे कामकाज आणि समाजावरील धोरणांचा प्रभाव याबद्दल अंतर्दृष्टी तर प्राप्त होतेच, शिवाय त्यांना सक्रिय नागरिक बनण्यास, जबाबदार नागरिकत्वाची भूमिका पार पाडण्यास आणि सार्वजनिक वाद विवादांमध्ये सहभागी होण्याची संधी देखील या माध्यमातून प्राप्त होते आणि त्याद्वारे समुदायांच्या विकासात योगदान देण्यास ते सक्षम होतात.

राज्यशास्त्राच्या शिक्षणातून नागरी सहभाग लोकशाही मूल्य आणि मानवी हक्कांना प्रोत्साहन मिळत असल्याने हा विषय आता वैयक्तिक पातळीच्या पलीकडे जाऊन व्यापक असा सामाजिक पातळीपर्यंत पसरला आहे. त्यामुळे राज्यशास्त्राचा अभ्यास करणारे विद्यार्थ्यांना सामाजिक व्यवस्थेतील गरिबी समानता आणि अन्य घटक व जागतिक समस्यांची गुंतागुंत सखोलचरित्या समजण्यास मदत होते. या आव्हानांना तोंड देण्यासाठी सक्षम करते, तसेच सरकार, आंतरराष्ट्रीय संघटना आणि गैरराज्य संघटना यांच्या राजकीय दृष्टिकोनातून असलेल्या भूमिकांचे देखील गंभीरपणे विचार करण्यास त्यांना सक्षम करते. शिवाय, राज्यशास्त्र शिक्षण विद्यार्थ्यांना सार्वजनिक सेवा, कायदा, पत्रकारिता आणि आंतरराष्ट्रीय संबंध यासारख्या क्षेत्रात करिअरसाठी तयार करते, जिथे ते त्यांचे ज्ञान आणि कौशल्ये समाजावर सकारात्मक प्रभाव पाडण्यासाठी वापरू शकतात. महेंद्र प्रसाद सिंग (2011) यांनी निरीक्षण केल्याप्रमाणे, "भारताच्या जटिल राजकीय परिदृश्याची आणि प्रशासन आणि विकासासाठी त्याच्या परिणामांची सूक्ष्म समज विकसित करण्यासाठी राजकीय विज्ञान शिक्षण महत्त्वपूर्ण आहे."

राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण शिक्षण क्षेत्रातील आवश्यक असणाऱ्या प्रवेश क्षमता तसेच सर्वांना परवडेल अशी शैक्षणिक क्षमता व त्या माध्यमातून विस्तृत अशी गुणवत्ता विकसित करण्याचे व्यापक असे दृष्टी समोर ठेवते. त्यामुळे राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण 2020 हे शाळा पूर्व तयारीपासून माध्यमिक शिक्षणापर्यंतच्या शिक्षणाचे सार्वत्रिकीकरण करून त्या माध्यमातून व्यावसायिक शिक्षणाला प्रोत्साहन देते व सर्वांना उच्च शिक्षणाची संधी प्राप्त करून देण्याचे ध्येय डोळ्यासमोर ठेवते. दिव्यांगांचे शिक्षण, विशेष गरज असलेल्या विद्यार्थ्यांचे शिक्षण, समावेशित शिक्षण सारख्या संकल्पनांचा समावेशाने हे धोरण शिक्षणात समानतेचे तत्व रुजवून सामाजिक न्याय या मूल्यास बळकटी प्रदान करते. शिक्षणातील तंत्रज्ञान अवगतसोबतच भारतीय मूल्ये, ज्ञान परंपरा, संस्कृती जीवन, भारतीय भाषा, भारतीय कला आणि आदिवासी जीवनातील संस्कृती व परंपरा यासारख्या बाबींचा पोषक असे वातावरण बहाल करते.

बहुविद्याशाखीय शिक्षण ही राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरणाची गुरुकिल्ली म्हणून समजली जाते की जी शैक्षणिक संस्थांना लवचिकतेचे तत्व प्रदान करते व आंतरविद्याशाखीय कार्यक्रमांना देखील प्रोत्साहन करून त्या माध्यमातून विद्यार्थ्यांना विविध विषयांचे अनुभूती देण्यासाठीचा मार्ग मोकळा करते. सोबतच राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरणाच्या माध्यमातून उच्च शिक्षणातील नव्या उपक्रमांना आणि शैक्षणिक संशोधनांना चालना मिळण्याच्या दृष्टिकोनातून राष्ट्रीय शैक्षणिक प्रतिष्ठान सारखी संकल्पना पुढे आणून त्यांना उच्च शिक्षणातील संधी आणि गुणवत्ता विकासात मूलभूत व भरीव असे कार्य करण्यास व्यासपीठ उपलब्ध करून देते. यासोबतच उच्च शिक्षणाची कार्यक्षमता आणि गुणवत्ता विकसित करण्याच्या दृष्टिकोनातून व शैक्षणिक संस्थांवर नियंत्रण ठेवण्याच्या दृष्टिकोनातून व समानता आणि सुलभतेचे तत्व निश्चित करण्याच्या दृष्टिकोनातून राष्ट्रीय उच्च शिक्षण नियामक परीक्षादीची स्थापना राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरणाची एक महत्वपूर्ण देण समजली जाते. त्यामुळे राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण एकूणच शिक्षण क्षेत्रात समानता, लवचिकता, गुणवत्ता, एकसूत्रीपणा, संशोधन, नवोपक्रम, तंत्रज्ञान व कृत्रिम बुद्धिमत्ता सारख्या आधुनिक घटकांचा शिक्षणात समावेश करण्याची महत्वाकांक्षा जोपासते.

सैद्धांतिक चौकट:

राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण 2020 हे अनेक शैक्षणिक सिद्धांतांना पूरक असे शैक्षणिक धोरण असून यामध्ये अध्ययन अध्यापन शिक्षण आणि संशोधनाच्या आणि दृष्टिकोनांचा देखील समावेश करण्यात आलेला आहे. याखेरीज हे धोरण अध्यापन शिक्षण आणि संशोधन या तीनही घटकांना योग्य ते समर्थन देण्याचा प्रयत्न करते. या सर्व सिद्धांतांपैकी एक महत्त्वपूर्ण सिद्धांत म्हणजे “रचनावादी सिद्धांत” समजला जातो की जो विद्यार्थ्यांच्या अनुभव क्षेत्रांना प्राधान्य देऊन व त्यांच्याद्वारे योग्य असे संवाद प्राप्त करून स्वतःचे ज्ञान आणि समज निर्माण करण्याचा प्रयत्न करते. हा सिद्धांत शैक्षणिक धोरण 2020 च्या अनुभवात्मक शिक्षण, प्रत्यक्ष क्रियाकालाप आणि प्रकल्प आधारित मूल्यांकनावर लक्ष केंद्रित करून विद्यार्थ्यांच्या ज्ञानाला प्रतिबिंबित करण्याचा प्रयत्न करतो. याखेरीज विद्यार्थ्यांच्या शिक्षण प्रक्रियेमध्ये योग्य अशी भूमिका व सक्रिय सहभाग प्राप्त होण्याच्या दृष्टिकोनातून यासारख्या रचनावादी सिद्धांताचा समावेश राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरणामध्ये केला गेलेला आहे.

राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण 2020 ला बळकटी प्राप्त करून देणारा आणखीन एक शैक्षणिक सिद्धांत म्हणजे “सामाजिक रचनावादी सिद्धांत” आहे जो विविध स्तरावरील शिक्षण घेणाऱ्या विद्यार्थ्यांमध्ये सामाजिक संदर्भ निर्माण करण्याचा प्रयत्न करतो. याद्वारे विविध सामाजिक संस्थांच्या मध्ये प्रचलित असलेल्या संस्कृती, परंपरा व त्यातील महत्त्वपूर्ण घटकांना अधोरेखित करण्याचा प्रयत्न करतो की ज्याद्वारे विद्यार्थ्यांना या सर्व सांस्कृतिक अनुभव प्राप्त होण्यासाठीची एक पार्श्वभूमी निर्माण करण्याचा प्रयत्न करते. यासोबतच राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण भारतीय संस्कृती आणि भारतीय परंपरा यांच्यातील विविधता ओळखण्याच्या दृष्टिकोनातून त्या स्वरूपाची पार्श्वभूमी देखील निर्माण करण्याचा प्रयत्न करते.

राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण 2020 चे सामाजिक रचनावादी सिद्धांताच्या आणखीन एक महत्त्वपूर्ण उदाहरण म्हणजे राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरणामध्ये भर दिले गेलेल्या प्रादेशिक भाषेतील शिक्षण किंवा मातृभाषेतील शिक्षण, बोली भाषेचे महत्त्व आणि या सर्व घटकांमध्ये विक्षेपित होणारी संस्कृती व त्यावर आधारित असलेले विद्यार्थ्यांचे अनुभव यांच्यामध्ये समन्वय साधण्याचा प्रयत्न यातून होतो. म्हणून व्यावसायिक शिक्षण, कौशल्य शिक्षण, सामुदायिक शिक्षण यासारख्या शैक्षणिक अनुभूतींच्या माध्यमातून प्रत्यक्ष शिक्षण सिद्धांत हा देखील पुढे आलेला पहावयास मिळतो.

डेव्हिड कोल्बचा अनुभवात्मक शिक्षण सिद्धांत NEP 2020 च्या अध्यापन आणि शिकण्याच्या दृष्टिकोनाशी देखील अत्यंत संबंधित आहे. हा सिद्धांत असे मानतो की शिक्षण थेट अनुभव आणि चिंतनाद्वारे होते आणि विद्यार्थ्यांना शिक्षण प्रक्रियेत सक्रिय भूमिका घेण्यास प्रोत्साहित केले पाहिजे. NEP 2020 चा प्रत्यक्ष क्रियाकलाप, प्रकल्प-आधारित शिक्षण आणि स्वयं-निर्देशित शिक्षण यावर भर देणे हे अनुभवात्मक शिक्षण सिद्धांताच्या तत्वांचे प्रतिबिंबित करते. विद्यार्थ्यांना वास्तविक-जगातील शिक्षण अनुभवांमध्ये सहभागी होण्याची संधी प्रदान करून, NEP 2020 चे उद्दिष्ट सखोल समज, गंभीर विचार आणि समस्या सोडवण्याची कौशल्ये वाढवणे तसेच वाढत्या जटिल आणि वेगाने बदलणाऱ्या जगात यशासाठी विद्यार्थ्यांना तयार करणे आहे.

राज्यशास्त्र: शिक्षणाची एक शाखा:

राज्यशास्त्र हे एक विषय म्हणून विविध सैद्धांतिक आधारांवर आधारित आहे जे त्याच्या संशोधन पद्धती आणि अध्यापनशास्त्रीय दृष्टिकोनांना आकार देतात. राज्यशास्त्राचे क्षेत्र उदारमतवाद, वास्तववाद, मार्क्सवाद, स्त्रीवाद आणि वसाहतवादोत्तर यासह विविध सैद्धांतिक दृष्टिकोनांवर आधारित आहे. हे सैद्धांतिक चौकट राजकीय घटनांचा अभ्यास करण्यास मदत करतात, जसे की सत्ता गतिमानता, शासन, संस्था आणि सामाजिक चळवळी. उदाहरणार्थ, जॉन लॉक आणि जॉन रॉल्स सारखे उदारमतवादी सिद्धांतकार वैयक्तिक हक्क, सामाजिक करार आणि लोकशाही शासनाचे महत्त्व अधोरेखित करतात, तर थॉमस हॉब्स आणि कार्ल श्मिट सारखे वास्तववादी विद्वान सत्ता, सुरक्षा आणि राज्य हितसंबंधांच्या भूमिकेवर लक्ष केंद्रित करतात. दुसरीकडे, मार्क्सवादी आणि स्त्रीवादी विद्वान राजकीय निकालांना आकार देण्यामध्ये वर्ग संघर्ष, विचारधारा आणि सामाजिक असमानतेचे महत्त्व अधोरेखित करतात. या विविध सैद्धांतिक दृष्टिकोनांशी संवाद साधून, राज्यशास्त्राचे विद्वान जटिल राजकीय समस्या आणि घटनांची सूक्ष्म समज विकसित करतात.

राज्यशास्त्रात वापरल्या जाणाऱ्या संशोधन पद्धती तितक्याच वैविध्यपूर्ण आहेत, केस स्टडीज, वांशिकशास्त्र आणि प्रवचन विश्लेषणासारख्या गुणात्मक दृष्टिकोनांपासून ते सांख्यिकीय मॉडेलिंग, सर्वेक्षण संशोधन आणि प्रायोगिक डिझाइनसारख्या परिमाणात्मक पद्धतींपर्यंत. राजकीय शास्त्राचे अभ्यासक राजकीय घटनांचा अभ्यास करण्यासाठी समाजशास्त्र, मानववंशशास्त्र, अर्थशास्त्र आणि इतिहासातील अंतर्दृष्टी समाविष्ट करून आंतरविद्याशाखीय दृष्टिकोनांचा वापर करतात. अध्यापनशास्त्रीय दृष्टिकोनांच्या बाबतीत, राज्यशास्त्राचे प्रशिक्षक अनेकदा व्याख्याने, चर्चा, वादविवाद, सिम्युलेशन आणि सेवा-शिक्षण प्रकल्प यासारख्या विविध अध्यापन पद्धती वापरतात. या दृष्टिकोनांचा उद्देश विद्यार्थ्यांमध्ये टीकात्मक विचारसरणी, विश्लेषणात्मक कौशल्ये आणि प्रभावी संवाद वाढवणे तसेच त्यांना राजकीय मुद्दे आणि वादविवादांमध्ये सक्रियपणे सहभागी होण्यास प्रोत्साहित करणे आहे. सैद्धांतिक कठोरता, पद्धतशीर विविधता आणि नाविन्यपूर्ण अध्यापनशास्त्र एकत्र करून, राज्यशास्त्र एक विषय म्हणून विद्यार्थ्यांना स्थानिक, राष्ट्रीय आणि जागतिक संदर्भात राजकारण आणि प्रशासनाची समृद्ध आणि सूक्ष्म समज प्रदान करते.

NEP 2020 आणि त्याची राज्यशास्त्र शिक्षणाशी प्रासंगिकता:

राष्ट्रीय शिक्षण धोरण २०२० लवचिक, बहुविद्याशाखीय अभ्यासक्रमाचे समर्थन करते, ज्याचा राज्यशास्त्र क्षेत्रासाठी महत्त्वपूर्ण परिणाम होतो. आंतरविद्याशाखीय दृष्टिकोनांना प्रोत्साहन देऊन, NEP 2020 राज्यशास्त्र विभागांना पारंपारिक शिस्तबद्ध सीमांच्या पलीकडे जाण्यास आणि समाजशास्त्र, मानववंशशास्त्र, अर्थशास्त्र, इतिहास आणि तत्वज्ञान यासारख्या इतर क्षेत्रांमधील अंतर्दृष्टी समाविष्ट करण्यास प्रोत्साहित करते,

जसे की बहुविद्याशाखीय आणि समग्र शिक्षणावर धोरणाच्या भरातून स्पष्ट होते (NEP 2020, प्रकरण 4). हा बहुविद्याशाखीय दृष्टिकोन शासन, विकास आणि सामाजिक न्याय यासारख्या जटिल मुद्द्यांची अधिक सूक्ष्म समज प्रदान करून राजकारणाचा अभ्यास समृद्ध करू शकतो. उदाहरणार्थ, समाजशास्त्र आणि मानववंशशास्त्रातील दृष्टिकोन समाविष्ट केल्याने राज्यशास्त्राच्या विद्यार्थ्यांना राजकीय घटनांचे सामाजिक आणि सांस्कृतिक संदर्भ अधिक चांगल्या प्रकारे समजण्यास मदत होऊ शकते, तर अर्थशास्त्रातील अंतर्दृष्टी वापरून राजकीय अर्थव्यवस्था आणि सार्वजनिक धोरणाचे त्यांचे विश्लेषण वाढवता येते. शिवाय, लवचिकता आणि विद्यार्थ्यांच्या निवडीवर NEP 2020 चा भर राज्यशास्त्राच्या विद्यार्थ्यांना त्यांचे कार्यक्रम त्यांच्या आवडी आणि करिअरच्या उद्दिष्टांनुसार तयार करण्यास अनुमती देऊ शकतो, मग ते सार्वजनिक धोरण, आंतरराष्ट्रीय संबंध किंवा सामाजिक सक्रियता यासारख्या क्षेत्रात असो (NEP 2020, प्रकरण 11). अनुभवात्मक शिक्षण, गंभीर विचारसरणी आणि समस्या सोडवण्याच्या कौशल्यांवर धोरणाचा भर राजकारणाचा अभ्यास वाढवू शकतो, विद्यार्थ्यांना इंटर्नशिप, फील्डवर्क आणि संशोधन प्रकल्पांसारख्या प्रत्यक्ष क्रियाकलापांमध्ये सहभागी होण्यास आणि गुंतागुंतीच्या समस्यांवर सुज्ञ मते आणि उपाय विकसित करण्यास प्रोत्साहित करून (NEP 2020, प्रकरण 8). एकंदरीत, बहुविद्याशाखीय शिक्षणासाठी NEP 2020 च्या दृष्टिकोनात राज्यशास्त्राच्या क्षेत्राचे पुनरुज्जीवन करण्याची क्षमता आहे, ज्यामुळे ते 21 व्या शतकातील गुंतागुंतींना अधिक संबंधित, समावेशक आणि प्रतिसाद देणारे बनते.

राष्ट्रीय शिक्षण धोरण 2020 शिक्षणासाठी समग्र आणि बहुविद्याशाखीय दृष्टिकोनाला प्रोत्साहन देऊन राज्यशास्त्रातील टीकात्मक विचारसरणी आणि आंतरविद्याशाखीय ज्ञानाला प्रोत्साहन देते. धोरणात म्हटल्याप्रमाणे, "उच्च शिक्षणाने विद्यार्थ्यांना टीकात्मक विचार करण्याची, समस्या सोडवण्याची आणि माहितीपूर्ण निर्णय घेण्याची क्षमता दिली पाहिजे" (NEP 2020, पृष्ठ 32). शिवाय, धोरण आंतरविद्याशाखीय शिक्षणाचे महत्त्व अधोरेखित करते, विद्यार्थ्यांना सामाजिक विज्ञान, मानविकी आणि नैसर्गिक विज्ञानांसह अनेक विषयांमधून अभ्यासक्रम घेण्यास प्रोत्साहित करते (NEP 2020, पृष्ठ 34). हा दृष्टिकोन राज्यशास्त्राच्या विद्यार्थ्यांना विविध क्षेत्रे आणि दृष्टिकोनांमधून अंतर्दृष्टी वापरून जटिल राजकीय मुद्द्यांचे सूक्ष्म आकलन विकसित करण्यास सक्षम करतो.

राज्यशास्त्र शिक्षणात तांत्रिक दृष्टिकोन:

NEP 2020 मध्ये डिजिटल शिक्षणावर भर दिल्याने भारतातील राज्यशास्त्र शिक्षणात क्रांती घडवून आणण्याची क्षमता आहे, ज्यामुळे विद्यार्थ्यांना जटिल राजकीय संकल्पना आणि मुद्द्यांशी अधिक तल्लीन आणि परस्परसंवादी पद्धतीने संवाद साधता येतो. ऑनलाइन प्लॅटफॉर्म, AI साधने आणि इतर डिजिटल तंत्रज्ञानाचा वापर करून, राज्यशास्त्र शिक्षक विविध शिक्षण शैली आणि गरजा पूर्ण करणारे वैयक्तिकृत शिक्षण अनुभव तयार करू शकतात. उदाहरणार्थ, ऑनलाइन प्लॅटफॉर्मचा वापर चर्चा, वादविवाद आणि सिम्युलेशन सुलभ करण्यासाठी केला जाऊ शकतो, ज्यामुळे विद्यार्थ्यांना गंभीर विचारसरणी, समस्या सोडवणे आणि संवाद कौशल्ये विकसित करता येतात. मोठ्या डेटासेटचे विश्लेषण करण्यासाठी, नमुने ओळखण्यासाठी आणि जटिल राजकीय घटनांचे दृश्यमान करण्यासाठी AI-संचालित साधने देखील वापरली जाऊ शकतात, ज्यामुळे विद्यार्थ्यांची राजकीय विज्ञान संकल्पनांची समज वाढते. शिवाय, डिजिटल शिक्षण दर्जेदार शिक्षणाची उपलब्धता वाढवू शकते, विशेषतः उपेक्षित समुदाय किंवा दुर्गम भागातील विद्यार्थ्यांसाठी, ज्यामुळे राज्यशास्त्र शिक्षणात समानता आणि समावेशकता वाढू शकते. शिक्षणावरील NEP 2020 च्या प्रभावावरील अभ्यासात

नमूद केल्याप्रमाणे, डिजिटलायझेशन "वैयक्तिक सामग्री, अनुकूली मूल्यांकन आणि शिक्षण मार्ग तयार करण्यासाठी तंत्रज्ञानाचा विशेष वापर" सक्षम करू शकते. एकंदरीत, राज्यशास्त्र शिक्षणात डिजिटल शिक्षणाचे एकत्रीकरण विद्यार्थ्यांची सहभागिता, प्रेरणा आणि शिक्षण परिणाम वाढवू शकते, ज्यामुळे त्यांना वाढत्या गुंतागुंतीच्या आणि परस्पर जोडलेल्या जगासाठी तयार करता येते.

NEP 2020 अंतर्गत राज्यशास्त्रातील संशोधन:

संशोधन आणि नवोपक्रमावर लक्ष केंद्रित करून, NEP 2020, राजकीय शास्त्रात व्यापक संशोधनाच्या संधी उघडते, ज्यात टीकात्मक विचारसरणी, चौकशी-आधारित शिक्षण आणि समकालीन राष्ट्रीय आणि जागतिक समस्यांना तोंड देण्यावर भर दिला जातो, तसेच संशोधन आणि नवोपक्रमाच्या संस्कृतीला प्रोत्साहन दिले जाते.

संशोधन आणि नवोपक्रमावर लक्ष केंद्रित करून, NEP 2020 राजकीय शास्त्रातील संशोधनाच्या नवीन संधी उघडते, ज्यात आलोचनात्मक विचार, चौकशी-आधारित शिक्षण आणि समकालीन राष्ट्रीय व जागतिक समस्यांना सामोरे जाण्याचा दृष्टिकोन दिला जातो, तसेच संशोधन आणि नवोपक्रमाच्या संस्कृतीला प्रोत्साहन दिले जाते. राष्ट्रीय शिक्षण धोरण 2020 हे भारतीय समाजाच्या जटिल आव्हानांना तोंड देणाऱ्या नाविन्यपूर्ण, व्यावहारिक आणि सामाजिकदृष्ट्या संबंधित संशोधनाच्या महत्त्वावर जोर देते आणि राज्यशास्त्रातील संशोधनाला चालना देते. हे धोरण संशोधकांना पारंपारिक सैद्धांतिक चौकटींपलीकडे जाऊन धोरण-निर्मिती आणि अंमलबजावणीसाठी अधिक आंतरविद्याशाखीय, तुलनात्मक आणि अनुभवजन्य दृष्टिकोन स्वीकारण्याची प्रेरणा देते (NEP 2020, पृ. 24). अधिक नाविन्यपूर्ण आणि व्यावहारिक संशोधन पद्धतींच्या कडे होणारा हा बदल "ट्रान्सडिसिप्लिनरी रिसर्च" ला प्रोत्साहन देतो, जो सामाजिक विज्ञान, मानविकी आणि नैसर्गिक विज्ञानातील ज्ञान एकत्र करून जटिल समस्यांचे निराकरण करण्यासाठी वापरला जातो (NEP 2020, पृ. 26). या धोरणाच्या अंतर्गत, संशोधकांना धोरणकर्ते, नागरी समाज संघटना आणि स्थानिक समुदायांसह संवाद साधण्यास प्रोत्साहित केले जाते, ज्यामुळे संशोधन अधिक प्रासंगिक, प्रभावी आणि सामाजिक गरजांशी सुसंगत होईल. अलीकडील अभ्यासांनी हे दर्शवले आहे की, हा दृष्टिकोन "संशोधन आणि धोरण-निर्मितीतील अंतर कमी करण्यास" आणि अधिक प्रभावी आणि समावेशक प्रशासनाला मदत करू शकतो. अखेरीस, राष्ट्रीय शिक्षण धोरण 2020 च्या नाविन्यपूर्ण, व्यावहारिक आणि सामाजिकदृष्ट्या संबंधित संशोधनावर लक्ष केंद्रित केल्यामुळे भारतातील राज्यशास्त्र क्षेत्र पुन्हा सक्रिय होण्याची क्षमता आहे, ज्यामुळे ते समाजाच्या गरजांना अधिक चांगल्या प्रकारे प्रतिसाद देण्यास आणि धोरणनिर्मिती व अंमलबजावणीला अधिक प्रभावी बनवण्यास मदत करते.

निष्कर्ष:

राष्ट्रीय शिक्षण धोरण 2020 शिक्षण क्षेत्रात लवचिकता, समावेश आणि गुणवत्ता यावर लक्ष केंद्रित करत आहे. याचा राज्यशास्त्र शिक्षणावर सकारात्मक परिणाम होईल, ज्यामुळे विद्यार्थ्यांना विविध दृष्टिकोनातून राजकीय समस्यांचा सखोल अभ्यास करण्याची संधी मिळेल. बहुविध शैक्षणिक दृष्टिकोन आणि अनुभवावर आधारित शिक्षण राज्यशास्त्राच्या अभ्यासाला अधिक समृद्ध आणि सुसंगत बनवेल. विद्यार्थ्यांना सामाजिक, सांस्कृतिक आणि आर्थिक संदर्भातील ज्ञान प्राप्त होईल, ज्यामुळे त्यांचे विचार अधिक विस्तृत होतील. डिजिटल तंत्रज्ञानाचा वापर शिक्षण पद्धतींमध्ये क्रांतिकारी बदल घडवून आणेल आणि विविध शैक्षणिक पद्धतींचा समावेश होईल. संशोधन आणि नवोन्मेषाला प्रोत्साहन देऊन, राज्यशास्त्राचा अभ्यास

अधिक व्यावहारिक आणि समाजाशी संबंधित बनवला जाईल. NEP 2020 च्या माध्यमातून राज्यशास्त्र शिक्षण विद्यार्थ्यांना जागरूक आणि समर्पित नागरिक बनवण्यास सक्षम होईल. त्यामुळे, हे धोरण भारतीय शिक्षण पद्धतीमध्ये नवीन दिशा दाखवेल. उच्च शिक्षणात विविधता, समावेश आणि गुणवत्ता वाढवून, NEP 2020 राजकारणाच्या अध्ययनाला एक नवा मार्ग प्रदान करेल. शेवटी, या धोरणामुळे राज्यशास्त्र शिक्षण समाजाच्या जटिल समस्यांना अधिक प्रभावीपणे सोडवण्यासाठी तयार होईल.

संदर्भ:

1. राष्ट्रीय शिक्षण धोरण-2020. शिक्षण मंत्रालय, भारत सरकार. <https://www.education.gov.in>.
2. Mujumdar, M. (2022). Constructivist Approach in NEP-2020: Educational Reforms in India. Vidyawarta, Special Issue, January, 2022, 68-2-67.
3. Loan, S. & Kour, S. (2024). Vivification of Experiential Learning with Reference to NEP-2020. The International Journal of Indian Psychology, 12(1): January-March, 2024, 1-6.
4. पवार, दयाराम. (2024) राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण 2020: संधी व आव्हाने: Educreator Research Journal, 11(1): January, 2024, 172-176.
5. Augle, A. (2022). The Future Trends and Innovation in Political Science Education. SARC Publications, 2022, 41-48.
6. घोष, सोनाली (2023). राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण 2020 मध्ये शिक्षणात तंत्रज्ञानाचे एकीकरण. THE IMPRESSION, A Journal on Multidisciplinary Studies, A Peer Reviewed Journal VOL. X, Annual Issue (2023), 34-41.